

**PENGAJIAN HUKUM SECARA TIDAK FORMAL
DALAM MASYARAKAT ISLAM
DI MUKIM JABI, TERENGGANU:
KESANNYA TERHADAP HUBUNGAN
KEMASYARAKATAN**

MOHD ZAINODIN BIN MUSTAFFA

**JABATAN FIQH DAN USUL
BAHAGIAN PENGAJIAN SYARIAH
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR
2005**

Perpustakaan Universiti Malaya

AS12503301

**PENGAJIAN HUKUM SECARA TIDAK FORMAL
DALAM MASYARAKAT ISLAM
DI MUKIM JABI, TERENGGANU:
KESANNYA TERHADAP HUBUNGAN
KEMASYARAKATAN**

MOHD ZAINODIN BIN MUSTAFFA

**DISERTASI INI DIKEMUKAKAN UNTUK
MEMENUHI KEPERLUAN BAGI IJAZAH
SARJANA SYARIAH BAHAGIAN II
(SECARA BERKURSUS DAN DISERTASI)**

**JABATAN FIQH DAN USUL
BAHAGIAN PENGAJIAN SYARIAH
AKADEMI PENGAJIAN ISLAM
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR
2005**

ABSTRAK

Disertasi ini membincangkan berkenaan dengan kesan pengajian hukum Islam secara tidak formal di mukim Jabi, Terengganu terhadap hubungan kemasyarakatan. Fokus kajian ialah kesan pengajian hukum terhadap hubungan kekeluargaan, kejiranan, persaudaraan dan penglibatan masyarakat setempat di dalam aktiviti kemasyarakatan. Kelas-kelas pengajian hukum secara tidak formal di masjid atau surau merupakan kelas pengajian yang paling diminati oleh masyarakat Islam kerana ianya membicarakan tentang perkara-perkara yang berkaitan kehidupan seharian sama ada perkara ibadat seperti solat, puasa, zakat dan haji. Di samping itu ianya juga berkaitan dengan perkara muamalat seperti jual beli, pajak gadai, hutang piutang dan perkara perundangan dan hukuman bagi jenayah. Sesungguhnya pengajian hukum sangat penting dalam melahirkan sebuah masyarakat yang aman dan harmoni berlandaskan kepada prinsip-prinsip hukum Islam.

Perbincangan dibahagikan kepada empat bahagian iaitu; Bab pendahuluan yang membicarakan tentang latar belakang masalah kajian, rumusan masalah, objektif, skop, kepentingan kajian, metodologi penulisan, metod analisis data dan kajian-kajian lepas. Bab kedua pula membicarakan tentang sejarah kedatangan Islam ke Nusantara, proses Islamisasi di alam Melayu, pusat-pusat penyebaran Islam dan institusi-institusi pengajian hukum Islam di Malaysia pada zaman silam. Bab berikut pula membicarakan tentang definisi pengajian hukum, sejarah pengajian hukum di awal Islam dan di Malaysia, tokoh-tokoh ulama, masjid dan

surau sebagai institusi pengajian dan bentuk-bentuk pengajiannya. Bab yang terakhir dan terpenting ini ialah berkaitan dengan laporan dan analisis data tentang kesan pengajian hukum secara tidak formal terhadap hubungan kekeluargaan, kejiraninan, persahabatan dan warga tua. Di samping itu, ianya juga berkenaan dengan penglibatan responden dalam aktiviti kemasyarakatan. Bab ini juga disertakan bersama dengan penutup dan kesimpulan terhadap kajian dan penyelidikan tersebut.

Sebagai kesimpulan, pengajian hukum merupakan suatu perkara yang sangat penting khususnya bagi masyarakat Islam kerana ianya memberi kesan positif terhadap perhubungan kemasyarakatan dan tanggungjawab terhadap keluarga dan masyarakat. Di samping itu, ianya dapat mendidik individu dan masyarakat dengan sifat-sifat mulia seperti tolong menolong, bekerjasama dan hormat menghormati antara satu sama lain demi melahirkan sebuah masyarakat yang aman dan harmoni.

ABSTRACT

This dissertation discusses the effect of informal classes of fiqh among the muslim community of Mukim Jabi, Terengganu on social relationship. The writer intends to observe its effect on family relationship, relationship within a community and their participation in social activities. These informal classes of fiqh are popular because they discuss about the fundamentals of Islam such as prayer, fasting, *zakat* and pilgrimage. It also touches on *muamalat* activities such as trading, pawn, debt and Islamic laws on *hudud*, *qisas* and *ta'zir*. The study of fiqh is very important to muslim community because it focuses on the relationship between individuals and community. Furthermore, it promotes peaceful and harmonious relationships according to the Islamic principles.

This dissertation is divided into four chapters. Chapter 1 deals with the background of the research, problem of the research, objectives, scope, importance, methodology of writing, data analysis and literature review. Chapter 2 traces the history of Islam in Archipelago, Islamization of Tanah Melayu, dakwah centres in Archipelago and institutions of Islamic study in Malaysia in the past. Chapter 3 talks about the definition of fiqh, the history of study of fiqh in the early Islam, study of fiqh in Malaysia, previous fiqh scholars, the mosques and suraus as institutions of education and it's method. Chapter 4 deals with the reports and data analysis of the effects of classes of fiqh on family and social relationship and the participation of respondents in community activities and fiqh's classes. It also

relates their opinion about the role of mosque. This chapter also includes the conclusions of the research.

The main conclusion are the informal fiqh classes are very important to muslim community because they effect the relationship between individuals and community, the responsibility towards family and community. It teaches and educates good attitude such as co-operation, tolerance and respect in order to create peaceful and harmonious community.

PENGHARGAAN

Segala puji dan syukur ke hadrat Allah s.w.t di atas nikmat Islam dan Iman. Selawat dan salam kepada junjungan Nabi Muhammad s.a.w, ahli keluarganya dan sahabat-sahabatnya. Alhamdulillah, syukur kepada Allah Taala kerana dengan taufiq dan hidayahNya penulis dapat menyiapkan disertasi ini.

Di kesempatan ini, penulis ingin merakamkan ucapan setinggi-tinggi terima kasih dan penghargaan kepada Yang Berbahagia Prof. Madya Dr. Idris Bin Awang selaku penyelia atas segala sumbangan, bimbingan dan nasihat beliau kepada penulis dalam menyiapkan disertasi ini.

Penulis juga merakamkan penghargaan kepada kedua ibu bapa penulis (Mustafa bin Daud dan Zainun binti Awang Besar) yang telah banyak berkorban dan sentiasa memberi dorongan kepada penulis untuk terus berjuang di dalam bidang ilmu yang mulia ini. Tidak lupa juga penghargaan ini buat Abang Ri, Kak Ti, Abang Zul, Kak Nah, Abang Di, Kak Ja, Mi, IL dan Duan yang sentiasa memberi sokongan dan semangat kepada penulis.

Akhir sekali, penghargaan ini juga ditujukan kepada kawan-kawan seperjuangan yang telah memberi bantuan tenaga dan idea kepada penulis. Semoga jasa dan pengorbanan yang diberikan akan mendapat keberkatan dan ganjaran yang mulia di sisi Allah Taala. Amin.

Sekian.

Salam hormat dari penulis,

Mohd Zainodin bin Mustaffa,

15 Kampung Apal,

22020 Jerteh,

Terengganu Darul Iman.

012-6961154

09-6941210

KANDUNGAN

	Halaman
ABSTRAK	i
PENGHARGAAN	v
KANDUNGAN	vii
TRANSLITERASI	xii
SENARAI SINGKATAN KATA	xiv

BAB PERTAMA

1.1 Latar Belakang Masalah Kajian	1
1.2 Rumusan Masalah Kajian	4
1.3 Objektif Kajian	4
1.4 Skop Kajian	5
1.5 Kepentingan Kajian	6
1.6 Metodologi Penulisan	7
1.6.1 Metod Pengumpulan Data	7
1.6.1.1 Metod Soal Selidik	7
1.6.1.2 Metod Wawancara	8
1.6.2 Metod Analisis Data	9
1.7 Uji Rintis	9
1.8 Kajian-Kajian Lepas	10

BAB KEDUA
SEJARAH KEMASUKAN ISLAM KE TANAH MELAYU
DAN
INSTITUSI-INSTITUSI PENGAJIAN PERINGKAT AWAL

2.1	Teori Kedatangan Islam Ke Nusantara	25
2.2	Proses Islamisasi Di Alam Melayu	29
2.3	Pusat-Pusat Penyebaran Islam Di Nusantara	32
2.3.1	Samudera-Pasai	32
2.3.2	Melaka	34
2.3.3	Aceh	35
2.3.4	Patani	36
2.3.5	Johor-Riau	37
2.4	Institusi-Institusi Pengajian Hukum Islam Di Malaysia	39
2.4.1	Istana Sebagai Pusat Pengajian	39
2.4.2	Pengajian Di Rumah	41
2.4.3	Pengajian Di Masjid Dan Surau	43
2.4.4	Pengajian Di Pondok Dan Madrasah	46
2.4.4.1	Sejarah Pengajian Pondok	48
2.4.4.2	Kaedah Pengajaran Pondok	53
2.4.4.3	Tempoh Pengajian	54

BAB KETIGA
SEJARAH PENGAJIAN HUKUM
SECARA TIDAK FORMAL
DI KALANGAN MASYARAKAT KAMPUNG DI MALAYSIA

3.1	Definisi Pengajian Hukum	55
3.2	Sejarah Pengajian Hukum Pada Awal Islam	57
3.3	Sejarah Pengajian Hukum Di Malaysia	65
3.4	Tokoh Ulama Dalam Pengajian Hukum	
3.4.1	Syeikh Daud al-Patani	72
3.4.2	Tok Guru Wan Ahmad Patani	73
3.4.3	Tok Pulai Condong	73
3.4.4	Tok Pulau Manis	74
3.4.5	Tuan Tabal	75
3.4.6	Tok Selehor	75
3.4.7	Tok Kenali	75
3.4	Masjid Sebagai Institusi Pengajian	79
3.5	Bentuk-Bentuk Kuliah	91

BAB KEEMPAT

ANALISIS DATA

4.1	Pendahuluan	94
4.2	Latar Belakang Sejarah Perkembangan Pengajian Hukum Di Mukim Jabi, Terengganu	96
4.3	Institusi Tidak Formal Pengajian Hukum Peringkat Awal Di Mukim Jabi, Bentuk Dan Kaedah Pengajiannya Yang Diamalkan	99
4.4	Tokoh-Tokoh Ulama Dalam Pengajian Hukum Di Besut Dan Kitab-Kitab Rujukannya	102
4.5	Tokoh-tokoh Ulama Semasa di Mukim Jabi dan Kitab-Kitab Rujukannya	106
4.6	Konsep Persaudaraan Dalam Islam	111
4.7	Semangat Persaudaraan Yang Dapat Dihasilkan Daripada Pengajian Hukum Di Masjid Dan Surau Dan Penerapannya Dalam Kehidupan Seharian	115
4.7.1	Latar Belakang Responden	116
4.7.2	Pengajian Di Masjid Dan Surau	119
4.7.3	Hubungan Responden Dengan Keluarga	130
4.7.4	Hubungan Responden Dengan Jiran Tetangga	137
4.7.5	Hubungan Responden Dengan Sahabat Handai	142
4.7.6	Hubungan Responden Dengan Warga Tua	151
4.7.7	Hubungan Responden Dengan Penduduk Setempat	156

4.7.8 Penglibatan Responden Dalam Aktiviti Kemasyarakatan	159
4.8 Kesimpulan	162
4.8.1 Hubungan Kekeluargaan	162
4.8.2 Hubungan Kejiranan	163
4.8.3 Hubungan Persahabatan	164
4.8.4 Hubungan Dengan Warga Tua	165
4.8.5 Penglibatan Dalam Aktiviti Kemasyarakatan	166
BIBLIOGRAFI	167
LAMPIRAN	
1. Data Analisis Uji Rintis	
2. Soal Selidik	

SENARAI TRANSLITERASI

Bagi perkataan Arab yang digunakan dalam penulisan ini, ejaannya menggunakan transliterasi berikut.

EJAAN

Huruf Arab	Huruf Rumi	Huruf Arab	Huruf Rumi
ء	a , ’	ة	t
ب	b	ظ	z
ت	t	ع	·
ث	th	غ	gh
ج	j	ف	f
ح	h	ق	q
خ	kh	ك	k
د	d	ل	l
ذ	dh	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	ه	h
س	s	و	w
ش	sy	ي	y
ص	s	ة	h
ض	d		

Vokal Panjang	
ī	ā
ɔ̄	ū
ɛ̄	ī̄

Vokal Pendek	
- (fathah)	a
˘ (dammah)	u
˙ (kasrah)	i

Diftong	
او	aw
اي	ay
ي	iy/ī
و	uww

SENARAI SINGKATAN KATA

Bil.	:	Bilangan
cet.	:	Cetakan
D.B.P	:	Dewan Bahasa Pustaka
h.	:	Halaman
H	:	Hijrah
Ibid.	:	Ibidem (pada tempat yang sama)
Jld.	:	Jilid
JHRIS	:	Journal of Historical Research
JMBRAS	:	Journal Malayan Branch of the Royal Asiatic Society
JSAH	:	Journal of South Asia History
K.L	:	Kuala Lumpur
M	:	Masihi
Op.cit	:	Opera citato (dalam karya yang sama)
Prof.	:	Profesor
s.a.w	:	Sallallahu ‘Alayhi Wa Sallam
s.w.t	:	Subhanahu Wa Ta’ala
Terj.	:	Terjemahan
UM	:	Universiti Malaya
YADIM	:	Yayasan Dakwah Islam Malaysia